

TABIATGA INSON TA'SIRI

*Zulfiqorov A.N. - b.f.n., dotsent
"Zarmed" Universiteti*

Annotatsiya: Insonni tabiatga, tirik mavjudotlarga ta'siri, albatta qadim davrlardan oq boshlangan. Qadimgi kishilik jamiyatidagi formatsiyalarda tabiatdan foydalanish, rejasiz va tartibsiz bo'lgan. Agar insonlar faoliyati tartibsiz holda rivojlansa, ya'ni ongli ravishda boshqarilmasa, u o'zidan so'ng faqat cho'lni qoldiradi. O'simliklarni dunyosi tiklanadigan tabiiy resurslarga kiradi, ularni yaxshi xususiyatlari borki, ular doimo o'sish, rivojlanishida, yangilanib turishda. Lekin bunday normal holatda ularni tiklanib turishi uchun ularga ko'rsatilayotgan ta'sirlar ham bir me'yorda bo'lishi kerak. Agarda ularga bo'lgan ta'sir shu qadar beqiyos va kuchli bo'lsa tiklanadigan tabiiy resurslar ham tiklanmaydigan holatga tushib qoladi. Shuning uchun ularni hayotida inson ongli ravishda ishtirok etishi, bu jarayonni me'yorlab, boshqarib borishi zarur. Tabiatda o'simliklar dunyosiga ko'rsatiladigan antropogen omillarning salbiy ta'sirini kamaytirish yoki ularni batamom yo'qotish kerak.

Kalit so'zlar: tabiiy resurslar, o'simliklar, antropogen omil, tabiat, flora, fauna, qizil kitob, populyatsiya.

Abstract: Man's influence on nature and living creatures has certainly started since ancient times. In the formations of ancient human society, the use of nature was unplanned and irregular. If human activity develops in a disorderly manner, that is, if it is not consciously controlled, it will leave behind only a desert. The world of plants is a renewable natural resource, which has good properties that are constantly growing, developing, and renewing. But in order for them to recover in such a normal state, the effects shown to them should be of the same standard. If the impact on them is so incomparable and strong, the renewable natural resources will also become nonrenewable. Therefore, it is necessary for a person to consciously participate in their life, regulate and manage this process. It is necessary to reduce or completely eliminate the negative impact of anthropogenic factors on the flora in nature.

Key words: natural resources, plants, anthropogenic factor, nature, flora, fauna, red book, population.

Kirish: Butun evolyutsiya davomida yer yuzida hayot juda murakkab va barcha tirik organizmlarni o'zaro birligi, bir-birini taqozo etishlari bois, uni o'zi uchun zarur bo'lgan biogen elementlarni doimiy ravishda ta'minlanib kelingan. Tirik moddaning muhim bioximik funksiyasi bor ya'ni hayot doimiy ravishda davom etib kelgan. Bu jarayonda, birinchi o'rinda insonni roli katta. Yer yuzini o'zgartirishda, oxirgi asrlarda, ayniqsa insonni ta'siri kuchayib ketdi, bu insonni biologik tur sifatida ta'siri emas

balki, uni xo'jalik faoliyati tufayli sodir bo'lmoqda. Insonni tabiatga, tirik mavjudotlarga ta'siri, albatta qadim davrlardan boshlangan. Insonni hayvonlardan foydalanishi, dehqonchilik bilan shug'ullanishi o'zlashtirib olishi, asta-sekin tabiiy o'simliklar qoplamlarini o'zgarishiga olib keladi. Qadimgi kishilik jamiyatidagi formatsiyalarda tabiatdan foydalanish, rejasiz va tartibsiz bo'lgan. Agar insonlar faoliyati tartibsiz xolda (istisno, o'zi bilarmonlik) rivojlansa, ya'ni ongli ravishda boshqarilmasa, u o'zidan so'ng faqat cho'lni qoldiradi. Ilgarigi vaqtlarda Surxondaryo viloyatining mashxur Sangardon va To'palangsoy havzalarida mashxur yurak xastaligining dorisi sifatida ishlatiladigan omonqora o'simligining zaxiralari qariyb tugatildi. Huddi shuningdek Qashqadaryo va Samarqand viloyatlarida tarqalgan anzur piyozi. Buxoro va Samarqand viloyatlarining dasht zonalarida tarqalgan bozulbang o'simliklarini ham zaxiralari tugatilib, ular "Qizil kitob" larga kiritildi. Shu kabi Surxondaryoning mashxur Bobotog'ida ko'zoynak ilon, toshbaqa, echkamar kabi hayvonlarni populyatsiyalariga katta zarar etkazilgan. Yuqorida biz ongli ravishda insonni tabiiy floramizga bo'lgan salbiy ta'sirini ko'rdik. Endi esa xuddi shuningdek salbiy tasirot chorva mollari tomonidan ham sodir etilmoqda. Tog'li xududlarda hozir ham juda ko'p chorva mollari archazorlar, olmozorlar, do'lanazorlar va na'matakzorlar orasida me'yoriy ravishda boqilmoqda. Ular buta va daraxtlarni shox-novdalarni sindirib payxon qilmoqda va ularni tiklanish imkoniyatlarini keskin susaytirmoqda. Chorva mollarni o'rmonzorlarda boqmaslik kerak yoki ularni me'yorda boqishni keltirish zarur. Yana shu narsani ta'kidlash joizki, atrof-muhitdagi chiroyli va xushbo'y gullaydigan o'simliklarga ham kuchli tazyiq tushmoqda. Shu bois, yaqin aholi yashaydigan tog'li xududlarning atroflarida lolalar, shirachalar, gulisalim kabi manzarali o'simliklarning zaxiralari kamayib, ularni areallari keskin qisqarib bormoqda. O'simliklar dunyosiga salbiy tasir ko'rsatadigan antropogen omillariga, yana kimyoviy birikmalar bilan qishloq xo'jalik ekinlariga ishlov berishni kiritish mumkin. Bunda begona o'tlarga qarshi ayrim gerbitsidlar ishlatiladi, bu jarayonda ayrim ko'ngilsiz xodisalar ham bo'ladi. Begona o'tlar bilan bir qatorda boshqa o'simliklar ham yo'qotiladi. Gerbitsid, pestitsid, insektitsidlar foydali xususiyati bilan birgalikda salbiy tomonlari ham bor. Xullas tabiatda o'simliklar dunyosiga ko'rsatiladigan antropogen omillarning salbiy ta'sirini kamaytirish yoki ularni batamom yo'qotish kerak. Insonni o'simliklarga va o'simliklar qoplamiga ta'sirini quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin. 1. Florani boyitish (Yoki uni butunlay o'zgartirish). Bunda botanika bog'lari, qo'riqxonalar, buyurtmaxonalar orqali floramiz yoki o'simlik qoplamlari o'zgartiriladi. Muhofazaga muhtoj turlar aniqlanib ular "Qizil kitob" larga kiritiladi va ular muxofaza etiladi. 2. Areallarni qisqarish yoki turlarni yo'qolib borishi. Bunda ongli va ongsiz ravishda insonlar florani o'zgartiradi. Muhofazaga muhtoj turlar aniqlanib ular "Qizil kitob" larga kiritiladi va ular muhofaza etiladi. 3. Yerni xaydash, o'rmonlarni maydonlarini qisqarishi o'simliklarga salbiy

ta'sir etadi, ko'pchilik turlar yo'q bo'lib ketadi. 4. Suv chiqarish, sug'orish tufayli o'simliklarning holatini yaxshilanadi, ularni hosildorliklari ortadi. Sun'iy agrofitotsenozlar hosil qilish mumkin va zarur. 5. Insonlarning ish faoliyati va mexnat qilish dastgohlari (zavod va fabrikalarda) orqali atmosferaga tutun chang va boshqa kimyoviy birikmalar chiqarib o'simliklarga salbiy ta'sir etadi. 6. Ruderal begona o'tlarni keltirib chiqarish axlat va boshqa xo'jalik chiqindilari tashlangan joylarda sodir bo'ladi. 7. Suniy fitotsenozlarning hosil qilish. Bunda yuqori xosilli o'simliklar tanlab olinib, ular suniy ravishda o'stirilishi zarur.

XULOSA: Xulosa o'rnida shuni takidlash joizki, o'simliklar olamini va inson hayotidagi o'rni va ro'li g'oyat katta. Ular doimiy ravishda atmosferani kislorod bilan boyitib, karbonat angidrid gazini kamaytirib turadi. Hech mubolag'a qilmay aytish mumkinki, Yer yuzidagi o'simliklar dunyosini hayotning asosi, barcha tirik mavjudodlar borlig'ini taminlovchi asosiy manba sanaladi. Shuning uchun yashil xazinamiz hisoblangan o'simliklar dunyosini muhofaza qilish barchamizning qarzimiz va farzimizdir. Zero bu olam ham hozirgi va kelgusi avlodlarga uzoq yillar xizmat qilmog'i kerak.